

УДК 94(477)«1663-1668»

**Віталій Щербак**

## **ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МІЖ ГЕТЬМАНЩИНОЮ І ЗАПОРОЖЖЯМ У ДОБУ ІВАНА БРЮХОВЕЦЬКОГО**

*У статті досліджено основні напрями взаємовідносин між урядом гетьмана Івана Брюховецького та кошем Війська Запорозького Низового 1663–1668 рр. Акцентується увага на московському чиннику, який значною мірою визначав їх характер.*

**Ключові слова:** Гетьманщина, Запорозжя, взаємовідносини, Іван Брюховецький, кошовий отаман.

Рішення «Чорної ради» під Ніжином 17 червня 1663 р. знаменувало фактичний поділ козацької України на Лівобережну та Правобережну. Подальші події засвідчили прагнення їх правителів утримати владу, використовуючи фактор Запорозжя. В умовах жорсткого протистояння козацьких сил запорозька громада намагалася діяти самостійно, що не сприяло консолідації політичної ситуації в Україні. Водночас Чортомлицька Січ постійно залишалася в полі зору сусідніх держав — Речі Посполитої, Московії та Кримського ханства.

Загальні засади політики Гетьманщини щодо Запорозжя в добу Руїни відображено у вітчизняній історіографії [3; 4; 6; 10; 13; 14]. Зворотна сторона цього процесу залишається маловивченою. Із розмаїття відносин Січі, очевидно, визначальним був вектор, спрямований на Лівобережжя, де мали місце значні суспільні трансформації, що суттєво вплинули на майбутнє ранньомодерної Української держави. Тому завданням статті є аналіз основних напрямів взаємовідносин коша Війська Запорозького Низового із урядом гетьмана Івана Брюховецького 1663–1668 рр.

Здобуття булави новим очільником Лівобережжя І. Брюховецьким супроводжувалося репресіями проти опонентів. Позбулося посад багато представників козацької старшини, передусім Яким Сомко і Іван Золотаренко та їхні прибічники, майно яких було конфісковане і роздане прихильникам І. Брюховецького [3, 426]. Характерно, що на козацькій раді під Ніжином були присутні представники Запорозької Січі, які підтримали

кандидатуру останнього з надією встановити конструктивний контакт.

Запорозжці спільно із лівобережними козаками чинили спротив війську Речі Посполитої, яке на чолі з королем Яном Казимиром рушило на схід наприкінці 1663 р. Невдача поляків під Глуховом зумовлювалася не лише героїчною обороною міста, але й успішними діями січовиків Івана Сірка, які розгромили кримських татар, котрі йшли на допомогу Яну Казимиру. Повернення короля до Варшави викликало хвилю повстань проти польської влади на Правобережній Україні влітку 1664 р., де знову відзначилися запорозжці. Саме їхня підтримка зумовила наступного року прихід до влади на Правобережжі Петра Дорошенка.

Пріоритетним завданням для Дорошенка стало об'єднання України по двох берегах Дніпра включно із Запорозжжям. Використовуючи суперечності між Московією, Річчю Посполитою та Туреччиною, він спочатку виступив як прихильник кримської орієнтації, а потім намагався досягти згоди з царським урядом стосовно прийняття під його опіку правобережних полків. Все це наштовхнулося на протидію І. Брюховецького, який вбачав у П. Дорошенку серйозного суперника у боротьбі за гетьманську булаву. Під час поїздки до Москви у 1665 р. І. Брюховецький просив царя збільшити військовий гарнізон у Києві та містах Лівобережжя. Побоюючись запорозьких козаків, він пропонував також довести чисельність московської залози у Кодаку до 1000, послати на Запорозжя до 1000 «ратних людей» з Полтави, а «в Запорогах бы бать

особому воеводе и зимовать в Запорогах, там над неприятелем и промысл учинить» [1, 19].

«Московські статті» значно посилили адміністративну і фінансову залежність Лівобережжя від Російської держави, що означало обмеження автономії Гетьманщини. Аргументація таких дій була характерною для московських правителів: «Для усмирення частой в малороссийских городах штотости, которая за прошлых гетьманов на Украине бывала и ныне часто за непостоянством малороссийских городов изрывается, чтоб Украина с малороссийскими городами и местами, и местечками, и слободами, и с селами, и в них всяких чинов жители под его царского пресветлаго величества и его государских людей благородных государей царевичей и их государских наследников высокодержавною и крепкою рукою в прямом и истинном подданстве стройно пребываючи и обыкновенную должность с городов и сел в государеву казну отдаючи, при крепкой и от неприятелей невредимой обороне государственной вечно пребывала; понеже надлежащее и от Бога врученное дело городами и землями владети и оные заступати монархом, а не гетманом. А чтоб Богу и всему свету явно было, что он, гетман, со всем Войском Запорожским и со всеми малороссийскими городами и с селами, в совершенном и истинном подданстве государском ныне и впредь вечно пребыти хочет и что самою истиною монарха своего знати желает, тогда всякие денежные и неденежные поборы от мещан и от поселян, во всяком малороссийском городе и селе живущих, по милосердному государскому рассмотрению, погодно в казну государеву выбиратьи гетман с войском желает и челом бьет» [5, 144]. Відповідно в Україну прийшли російські збирачі податків, призначені царською владою. У містах, де розташовувалися «ратні люди», російські воеводи постійно втручалися у життя полісу. Одночасно московські урядовці почали вживати заходи для підпорядкування української православної церкви московському патріарху.

Показово, що серед членів української делегації до Москви були присутні три особи із Запорозької Січі. «Великого государя, его царского пресветлого величества, вернаго низового кошевого запорожскаго войска, вместо Ивана Лященко, Горбаня и Мартына Горба, письма не умеющих, по их прошению на сих подтвержденных статьях и их же товарищ куренный Захарко Андреев руку свою властную приложил» [8, 105]. Очевидно, це були представники запорожців, які продовжували дотримуватися промосковської орієнтації.

Під час перебування І. Брюховецького у Москві у фортеці Кодак почало зростати невдоволення козаків. З цього приводу наказний гетьман Дмитро Єрмоленко отримав повідомлення про тяжке становище гетьманських козаків від полковника Харка Кривого, який просив надіслати йому

борошна, кожухів, чобіт, шапок, полотна і кілька десятків діжок пороху на зимовий час [1, 32]. Д. Єрмоленко виконав прохання полковника фортеці частково, видавши лише борошно і кожухи, а про решту доповів І. Брюховецькому й просив його скоріше віддати розпорядження, аби військо не розбіглося з Кодаку. Крім цього, Д. Єрмоленко повідомив Брюховецького, що гетьманське військо спільно із запорожцями І. Сірка та московськими «ратними людьми» Г. Косагова здійснило похід за річку Буг, вернулося з перемогою і збирається знову йти під турецькі міста [15, 477]. Про це доповідалося й цареві Олексію Михайловичу. У кінці жовтня 1665 р. до Запорожжя було надіслано припаси, які супроводжував стряпчий І. Образцов.

Інформуючи І. Брюховецького, Д. Єрмоленко не обмежувався тільки добрими новинами. Він повідомив гетьмана і про неприємності, а саме про те, що в Україні з'явився колишній запорозький козак, згодом овруцький полковник Дем'ян Децик, який спочатку підтримував І. Брюховецького, а потім оголосив себе гетьманом України і в цьому званні його визнала велика кількість городових та запорозьких козаків [1, 33].

Від Д. Єрмоленка гетьман отримав ще одне повідомлення, що стосувалось діяльності П. Дорошенка на Правобережній Україні. У листі до запорожців він просив козаків дати згоду на його гетьманство. П. Дорошенко був людиною видатних здібностей і палким патріотом. Він бажав врятувати державу від внутрішніх чвар і мріяв поставити її на шлях політичної автономії. Проте шляхи реалізації цієї тези у П. Дорошенка і запорозьких козаків не збіглися. Здобувши гетьманську булаву, він намагався зміцнити своє становище через визнання зверхності турецького султана і уклав з ним відповідну угоду [2, 145]. На цьому ґрунті у П. Дорошенка з запорожцями виникли суперечності, адже переважна більшість козаків Запорозької Січі заперуку своєї свободи вбачала у підпорядкуванні російському православному цареві.

Повернувшись в Україну, гетьман І. Брюховецький зустрів тут насторогу з боку простих козаків, міщан і особливо запорожців. Восени 1665 р. російський цар отримав від воеводи Г. Косагова повідомлення, що в Запорожжі «ратним людям» жити небезпечно, і що в самій Січі залишилося лише 500 осіб, а решта роз'їхалася. Це засвідчив і київський воевода П. Шереметьєв. Він писав цареві, що запорожці не люблять московських «ратних людей», кажучи, що начебто з їхньої милості військо не має здобичі, тому хочуть миритися з татарами та Дорошенком [1, 30]. Кошовий Ждан Рог вважав винуватцем усього лиха на Запорожжі й на Україні гетьмана І. Брюховецького і з цього приводу написав йому листа: «Слышали мы, что Москва будет на Кодаку, но ее там не должно быть. Плохо поступаешь, начиная с нами тяжбу; оружие не поможет, если в доме

не будет порядка. Хотя царское величество сделал тебе честь, но достоинство ты получил от Войска Запорожского. Войско не знает, что такое боярин, знает только гетьмана» [8, 220]. Отже, із цього листа видно, що між гетьманом і Запорозькою Січчю наростала конфронтація і стрижнем в ній був московський чинник.

Проект І. Брюховецького щодо постійної присутності російських ратників на Запорозькій Січі поставив їх у небезпечне становище. Коли до Січі дійшла новина стосовно призначення московських воевод у Кодак і Кременчук, то запорожці почали контактувати з П. Дорошенком та його прихильниками. Командувач московською раттю Г. Косагов, відчувши, що в результаті загострення відносин між запорожцями і Росією наростає небезпека над ним, негайно утік із Запорожжя, повідомивши про це через деякий час царя і отримавши дозвіл туди не повертатись [15, 490]. Довідавшись про вихід Косагова із Запорожжя, гетьман Брюховецький послав запит про причину цього кроку до кошового Ждана Рога. Той відповів на це питання ухильно: «Мы и сами надивиться не можем, зачем он ушел? мы его не выгоняли; мы не изменники, как он нас описывает...» [8, 68].

Гетьман І. Брюховецький не вбачав своєї провини у загостренні відносин між Запорожжям і Московією, а пояснював це непостійністю і схильністю до зради низових козаків. Додатково І. Брюховецький доповідав цареві, що запорожці, за певною звісткою, що надійшла в Україну, задумали щось недобре, а тому він, гетьман, намагався ловити і відсилати до Москви всіх підозрілих осіб, котрі можуть сіяти безлад серед козаків. Не вдовольнившись цим, гетьман відрядив до Москви свого посланця, лубенського полковника Григорія Гамалію, і знову наголосив на ненадійності січовиків. Посилаючись на стольника Г. Косагова, І. Брюховецький доповідав цареві, що запорожці його зрадили і перейшли на бік бусурман. За тим же повідомленням гетьман направив посланців у Січ, щоб зібрати там достовірні відомості про наміри козаків і вмовити їх вірно служити цареві [1, 84].

Повідомляючи у Москву про дії запорожців, І. Брюховецький водночас запитував царя, як йому чинити з хлібними припасами, які мали бути направлені на Запорожжя. У листі до гетьмана цар схвалював його старанність і рекомендував надалі вмовляти козаків облишити їхні наміри і вірно служити великому государеві, а щодо хлібних припасів, то він наказав гетьману послати їх в Запорожжя негайно. Надсилаючи листа цареві, І. Брюховецький одночасно повідомив і воеводу П. Шереметьєва про те, що запорожці мають намір зрадити московського монарха. Отримавши цю звістку, П. Шереметьєв звернувся до козаків, акцентуючи їхню увагу на присязі Олексію

Михайловичу. Воевода картав січовиків за небажання радитись із стольником Г. Косаговим, недопуск до нього посланців та наполягання на виведенні з Кодака «ратних людей». У кінці листа П. Шереметьєв закликав запорожців «и впредь великому государю нашему служить верно и непременно, как начели и по се число служили, так и совершать по своему обещанию» [1, 92].

Підписання нової угоди Гетьманщини з Московією зумовило назрівання великого заворушення. Його причиною було гетьманське прохання, втілене у «Московських статтях», про запровадження у містах України та на Січі російських воевод. У цьому звинувачував І. Брюховецького і єпископ мстиславський Мефодій, колишній прихильник гетьмана, який став до нього в опозицію через проханням призначити в Київ на митрополічу кафедру особу з московського духовенства. У цій небезпечній для себе ситуації І. Брюховецький продовжував звинувачувати козаків Запорозької Січі. Під час розмови з московським дяком Є. Фроловим він заявляв, що в усьому винні козаки, через яких на Україні з'явилося багато свавільців, охочих до заколотів і шарпанини, лівих до чорної роботи. Далі гетьман висловив думку, що «...от запорожцев выходит все зло. Ими руководит одно пристрастие — как можно больше людей уничтожить и награть чужого добра. Каждый из них пытается достичь старшинства» [9, арк. 321]. Розповідаючи все це в Москві, дяк Є. Фролов не приховував і того, що гетьман неприхильно ставиться до київського полковника В. Дворецького за згоду з духовенством, котре протестувало проти призначення київського митрополита з московських владик.

Протистояння між запорожцями і гетьманом базувалося на ґрунті проросійської політики, яку проводив І. Брюховецький, не дбаючи про захист державної самостійності. Це протистояння було вигідне ворогам гетьмана. Скориставшись загальним невдоволенням політикою Брюховецького, П. Дорошенко докладав зусиль, щоб залучити запорожців на свій бік. Про це у листі від 15 липня 1666 р. польський комендант Чигирини Єжи Жебровський писав у Білу Церкву коменданту Яну Стахурському [1, 116–117]. Це послання потрапило до рук І. Брюховецького і той негайно сповістив царя, прохаючи прискорити прибуття воеводи Софронова з «ратними людьми» в Запорожжя, чого він і раніше так наполегливо домагався, аби воевода зумів запобігти намірам запорожців.

Зростаючу ворожість до І. Брюховецького січовики із дипломатичних міркувань не висловлювали. Коли гетьман довідався про неспокій на Січі, він відправив туди своїх посланців з подарунками і таємним завданням розвідати про настрої козаків. Запорожці відписали І. Брюховецькому,

запевняючи у своїй лояльності, та додали листи, написані П. Дорошенком до низового війська. Про це І. Брюховецький негайно повідомив до Москви, переславши туди й «Дорошенкові листи». Від себе гетьман заявив, що, незважаючи на дружній тон запорожців, він усе-таки не дуже вірить у їхні мирні настрої, бо серед них живе немало козаків західного боку Дніпра [1, 134]. Не довіряти січовикам у І. Брюховецького була підстава. Він звернув увагу на те, що Дорошенкових посланців запорожці не відіслали до нього, а відпустили з листами у Чигирин з власними дюдями. Тому І. Брюховецький знову просив царя відправити в Україну для оборони «ратних людей».

У відповідь Олексій Михайлович приймає рішення послати влітку 1665 р. до Києва дяка І. Леонтєва, щоб той оголосив вирок переяславським бунтарям і розвідав стан справ у Запорожжі. Цар також передав І. Леонтєвим інструкцію стосовно запорожців, в якій наказував, щоб «... боярин и гетман писали от себя в Запороги к кошевому атаману Ждану Рогу и к казакам и всячески убеждать их, чтобы они к дурну ни к какому не приставали, а промисел чинили над неприятелем» [1, 141].

При зустрічі з гетьманом І. Леонтєв торкнувся питання запорожців. Проте почув від І. Брюховецького, що козаки служать вірно цареві, тому він не сподівається від них ніяких проявів конфронтації. Але коли І. Леонтєв зауважив про невдоволення запорожців нововведеними податками в Гетьманщині, то І. Брюховецький відповів, що робити їм це немає ніяких підстав, бо ця справа їх не стосується. Відповідаючи цареві через І. Леонтєва, гетьман пояснив причину заворушень на Запорожжі. На його думку, у цьому випадку винним був воєвода Ф. Протасєв та інші люди, які поставлені над московськими ратниками. Саме вони чинили утиски і насильства над мешканцями Гетьманщини, котрі, покидаючи свої домівки, тікали на Запорожжя і там зчиняли заворушення [1, 202].

Водночас народне обурення проти гетьмана та московських бояр наростало. Його потужним каталізатором стало укладення у січні 1667 р. Андрусівського перемир'я між Росією та Річчю Посполитою. За цим договором Правобережна Україна відходила до Польщі, за винятком Києва, який переходив до Москви лише на два роки. У статтях договору були два пункти, що стосувалися запорозьких козаків. В одному із них йшлося про те, що Запорожжя має бути водночас залежним від Речі Посполитої і Московії. На протест січовиків І. Брюховецький негайно відреагував, заявивши стольнику І. Телепневу, що в Кременчук і Кодак треба послати московських «ратних людей», позбавити постачання хлібом і зменшити кількість запорожців, бо від них слід сподіватися великого заворушення [9, арк. 297]. А через посланця

до Москви О. Селецького Брюховецький сповістив, що намагався умовити запорожців, посилавши їм різні подарунки, щоб вони «с ратними людьми на Запорожжє будучими, в добром совете и братолюбии жили» [1, 177].

Згідно з домовленістю двох сторін про Андрусівське перемир'я, необхідно було сповістити турецького султана і кримського хана. Для цього з Москви відрядили стольника Ю. Лодиженського, але він був убитий запорожцями. Кошовий отаман Остап Васютенко сповістив про цю подію І. Брюховецького, звинувативши у всьому колишнього кошового Ждана Рога. Крім того, він називав і причини кривавої розправи з царським послом. Лист починався доказом самому гетьманові, котрий, за євангельським висловом, замість хліба простягнув запорожцям камінь і за це чекав вдячності від них. Далі кошовий зауважив, що «Царское величество тешит нас листами бумажными, как детей яблоками. Пишет нам, чтоб мы верно служили, а сам, заключивши мир с королем польским, тотчас с тем же и к хану отзывается, обещая за его дружбу нам всего умалять, что, как видим, уже и начал... Изволь царскому величеству донести, чтоб запретил своим ратным людям чинить в городах всякие вымыслы, пусть живут по-прежнему, а если не перестанут, то чтобы большой огонь не встал» [12, 340].

Посланець гетьмана на Запорожжю Січ Федір Донець у червні 1667 р. розповідав йому, що кошовий, суддя та інші козаки в розмовах заявляли про те, що, коли Олексій Михайлович вибачить їм смерть гінця і стольника, вони і надалі радо служитимуть йому й багатимуть усякого добра. Якщо цар не вибачить їм провину, то вони постановили з'єднатись з П. Дорошенком і татарами й воюватимуть проти нього. Від себе Донець додав, що на Запорожжі зібралось дуже багато народу, набагато більше, ніж у минулі роки, і переважну більшість його становлять прибульці з правого боку Дніпра [1, 189].

Очевидно, вихідці з Правобережжя в цей час визначали настрої на Запорожжі, тому І. Брюховецькому складно було впливати на січову громаду. Разом з тим на Лівобережжі після спроб московських урядовців зібрати податки розпочинається антиросійський рух, який і намагався очолити гетьман. У пошуках союзників він звернувся до донських козаків, але отримав відмову. Згодом Брюховецький відряджає посольство до Туреччини з проханням до султана прийняти Україну під свою владу і надати військову допомогу. З одного боку, Османська імперія підтримувала П. Дорошенка, який виступав проти Речі Посполитої і Росії, а з другого — мріяла про підпорядкування козацької України. Султан погодився на пропозицію І. Брюховецького і наказав кримському хану відрядити на допомогу гетьману

підкріплення. Незабаром великий татарський загін прибув на допомогу Брюховецькому з мурзою Челі-беєм.

Плани І. Брюховецького були зламани П. Дорошенком, який на чолі військового загону переправився через Дніпро і пішов на Полтавщину. І. Брюховецькому він пропонував відмовитись від гетьманства, але позитивної відповіді не отримав. Поблизу Опішні в оточенні Брюховецького стався заколот. Є припущення, що до нього долучився правитель Правобережжя. За нез'ясованих обставин Брюховецького було вбито. Відтак Дорошенко був проголошений

гетьманом двох берегів Дніпра [7, 419]. Татари відійшли до Криму, а запорожці залишилися в опозиції до нового гетьмана України.

Отже, взаємовідносини між Гетьманщиною та Запорозжям у часи правління І. Брюховецького визначалися не лише прагненням гетьмана використати січове козацтво для зміцнення свого становища. До цього додавалося постійне втручання в українські справи московської влади через царських воевод. Не останню роль відіграло й керівництво коша Війська Запорозького Низового, яке намагалося проводити власну політику у буремну добу Руїни.

## ДЖЕРЕЛА

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные археографической комиссией. — СПб. : Типография П.П. Кулиша, 1869. — Т. 6. — 279 с.
2. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные археографической комиссией. — СПб. : В.В. Пратц, 1873. — Т. 8. — 404 с.
3. Голобуцький В.О. Запорозьке козацтво / В.О. Голобуцький. — К. : Вища школа, 1994. — 539 с.
4. Гуржій О.І. Українська козацька держава в другій половині XVII–XVIII ст.: кордони, населення, право / О.І. Гуржій. — К. : Основи, 1996. — 223 с.
5. Источники Малороссийской истории, собранные Д.Н. Бантыш-Каменским и изданные О. Бодянским. — М., 1858. — Ч. 1. — 339 с.
6. Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький / І.П. Крип'якевич. — Львів : Світ, 1990. — 406 с.
7. Окіншевич Л. Центральні установи України-Гетьманщини XVII–XVIII ст.: генеральна рада / Л. Окіншевич // Праці комісії для виучування історії західноруського та українського права. — К., 1929. — Т. 6. — С. 253–425.
8. Памятники, издаваемые временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. — К., 1859. — Т. 4. — 464 с.
9. Российский государственный архив древних актов. — Ф. 229. Малороссийский приказ. — Оп. 4. — Д. 34. — 554 л.
10. Смолій В.А. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.) / В.А. Смолій, В.С. Степанков. — К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. — 447 с.
11. Смолій В. Петро Дорошенко: політичний портрет / В. Смолій, В. Степанков. — К. : Темпора, 2011. — 631 с.
12. Соловьев С.М. История России с древнейших времён / С.М. Соловьев. — М. : Мысль, 1991. — Кн. VI. — Т. 11–12. — 671 с.
13. Станіславський В. Запорозька Січ та Річ Посполита 1686–1699 рр. / В. Станіславський. — К. : Дніпро, 2004. — 357 с.
14. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків / Д.І. Яворницький. — К. : Наукова думка, 1990. — Т. 2. — 588 с.
15. Яковлева Т. Руїна Гетьманщини: Від Переяславської ради-2 до Андрусівської угоди (1659–1667 рр.) / Т. Яковлева. — К. : Основи, 2003. — 643 с.

## REFERENCES

1. Akty, odnosyaschiesya k istorii Yuznoy i Zapadnoy Rosii, sobrannyye i izdannyye Arheograficheskoy komissiiy. — SPb. : Tip. P. Kulisza, 1869. — T. 6. — 269 s.
2. Akty, odnosyaschiesya k istorii Yuznoy i Zapadnoy Rosii, sobrannyye i izdannyye Arheograficheskoyu komissiiyu. — SPb. : V.V. Prats, 1873. — T. 8. — 404 s.
3. Holobuckyi V. Zaporozke kozatstvo / V. Holobuckyi. — K. : Vyshcha shkola, 1994. — 539 s.
4. Hurzhiy O.I. Ukrainska kozatska derzhava v druhiy polovyni XVII–XVIII st.: kordony, naseleennia, pravo / O.I. Hurzhii. — K. : Osnovy, 1996. — 223 s.

5. Istochniki Malorossiiskoi istorii, sobranniie D.N. Bantysh-Kamenskimi i izdanniie O. Bodianskim. — M., 1858. — Ch. 1. — 339 s.
6. Krypiakevych I. Bohdan Khmelnytskyi / I. Krypiakevych. — Lviv : Svit, 1990. — 406 s.
7. Okinshevych L. Tsentralni ustanovy Ukrainy-Hetmanshchyny XVII-XVIII st. Generalna rada / L. Okinshevych // Pratsi komisii dlia vyuchuvannia istorii zakhidnoruskoho ta ukrainskoho prava. — K., 1929. — T. 6. — S. 253–425.
8. Pamyatniki, izdavayemyye vremennoy komissiyei dlia razbora drevnikh aktov, vysochaishe uchrezdennoy pri Kievskom voyennom, Podolskom i Volynskom general-gubernatore. — K., 1859. — T. 4. — 464 s.
9. Rossiyskiy gosudarstvyennyi arkhiv drevnikh aktov. — F. 229. Malorossiyskiy prikaz. — Op. 4. — D. 34 — 554 l.
10. Smolii V.A. Ukrainska natsionalna revolutsiia XVII st. (1648–1676 rr.) / V. A. Smolii, V.S. Stepankov. — K. : Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiya», 2009. — 447 s.
11. Smolii V. Petro Doroshenko. Politychnyi portret / V. Smolii, V. Stepankov. — K. : Tempora, 2011. — 631 s.
12. Soloviov S.M. Istoriya Rossii s drevneyshikh vremen / S.M. Solovyov. — M. : Mysl, 1991. — Kn. VI. — T. 11–12. — 671 s.
13. Stanislavskiy V. Zaporozka Sich ta Rich Pospolyta 1686–1699 / V. Stanislavskiy. — K. : Dnipro, 2004. — 357 s.
14. Yavornytskyi D.I. Istoriia zaporozkykh kozakiv / D.I. Yavornytskyi. — K. : Naukova dumka, 1990. — T. 2. — 588 s.
15. Yakovleva T. Ruina Hetmanshchyny: Vid Pereyaslavskoi rady-2 do Andrusivskoi uhody (1659–1667 rr.) / T. Yakovleva. — K. : Osnovy, 2003. — 643 s.

**Виталий Щербак**

#### **ВЗАИМООТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ГЕТМАНЩИНОЙ И ЗАПОРОЖЬЕМ В ЭПОХУ ИВАНА БРЮХОВЕЦКОГО**

*В статье исследованы основные направления взаимоотношений между правительством гетмана Ивана Брюховецкого и кошем Войска Запорожского Низового 1663–1668 гг. Акцентируется внимание на московском факторе, который в значительной степени определял их характер.*

**Ключевые слова:** Гетманщина, Запорожье, взаимоотношения, Иван Брюховецкий, кошевой атаман.

**Vitalii Shcherbak**

#### **RELATIONSHIP BETWEEN HETMANATE AND ZAPOROZHYE IN A PERIOD OF IVAN BRIUKHOVETSKYI**

*In the article it is analyzed the main directions of relations between the government of Ivan Briukhovetskyi and the kosh of Zaporozhian army of the Lower Dnieper during 1663–1668s. It is noted that the “Moscow Articles” (1665) strengthened the administrative, financial and military dependence of the Ukrainian state from the Moscow kingdom. This directly affected the relations of the hetman and the Cossacks, resulting in searching of contacts by the latter with the right bank governor Petro Doroshenko. The reports of I. Briukhovetskyi to the king and the Kyiv governor P. Sheremetiev contained the accusations of Sich Cossacks in betrayal. The king’s messenger, clerk I. Leontiev, came to Ukraine in order to verify the information. The hetman explained to Moscow clerk that the causes of Cossacks’ riots were driven by violent actions of some royal governors, resulting in many farmers and townsmen moved to the Sich.*

*The resentment of Sich Cossacks against the hetman and the governors was intensified with the signing of the Andrusovo’s truce in 1667, according to which Zaporozhzhia remained in subjection to both the Polish-Lithuanian Commonwealth and Moscow.*

*Collection of taxes by Moscow officials in the Cossack Hetmanate caused anti-Russian movement, which Briukhovetskyi wanted to head, expecting for alliance with the Cossacks and the Turkish support. However, with the arrival of P. Doroshenko troops on the left bank of the Dnipro I. Briukhovetskyi was killed and the Sich remained in opposition to the “Hetman of Both Banks of the Dnieper River”. The attention is focused on Moscow, which largely determined the nature of the relationship between Zaporozhye and the Hetmanate.*

**Key words:** Hetmanate, Zaporozhye, relationship, Ivan Briukhovetskyi, kosh ataman.